

SİVASLI MÜTEVELLİZEDE ÖMER İHYA

ve

“BÂKÛRE”Sİ

Prof. Dr. Nâzım H. POLAT*

Sivas, hem klâsik edebiyatımıza, hem de çağdaş edebiyatımıza pek çok isim hediye etmiştir. Ömer İhyâ Efendi de bunlardan biri. Bu yazıda onun kültür ve edebiyat hayatımızdaki yerini belirleyici bir tanıtımı yapıldıktan sonra, söz konusu konumu sağlayan fakat basıldığı halde kütüphanelerimizde uzun aramalar sonucu tesbit edebildiğimiz, âdeta yazma hükmüne girmiş bulunan bir manzum tercümesi, tam metin olarak verilecektir.

I. HAYATI, ESERLERİ, SANATI

A. Bilgi Kaynakları:

I. Meşrutiyet (yahut Sultan II. Abdülhamit) Devri şairlerimizden olan İhyâ Efendinin hayatı hakkındaki bilgilerimiz büyük ölçüde, **İbnülemin**¹ ve **Vehbi Cem**'in² yazdıklarından ibarettir. İbnülemin'in kaynağı, Sivaslı **Alaaddinpaşazade Samih Fethi**'nin³ konuyla ilgili bir

* Niğde Üni. Fen-Ed. Fak. nazimhpolat@hotmail.com

¹ İbnülemin Mahmud Kemâl İNAL: *Son Asır Türk Şairleri*, II. basım, İstanbul, 1969-1970, s. 708-711.

² Vehbi Cem AŞKUN: *Sivas Şairleri*, Sivas, 1948, s.278-288.

³ Cumhuriyet yıllarında, edebiyat dünyamızda, müsteâr olarak kullandığı oğlunun ismiyle (M. Turhan TAN) meşhur olmuş bu Sivaslı şair ve yazarımız Alaaddinpaşazade Sâmi Fethi (1866-1939) hakkında geniş bilgi için bk. İNAL: a.g.e., s. 1644-1646; Mehmet Behçet YAZAR: "Edebiyatçılarımızı Tanıyalım- M. Turhan Tan", *Yedigün* der., nu. 353, 12 I. Kânun 1939, s. 13; AŞKUN: a.g.e., s. 318-325; Olcay ÖNERTOY: *Türk Ansiklopedisi* ("TAN, Turhan" mad.), Ankara, 1981, C.30, s.377.

mektubudur. Yazar, aynı zamanda İstanbul'da Ferik **Mustafa Hilmi Paşanın** evinde, İhya ile görüşmüştür. Fakat İbnülemin, şairin bizzat kendisinden bilgi aldığına dair herhangi birşey söylememektedir. Vehbi Cem ise şairin oğullarından bilgi aldığını ifade ederek bilgilerinin güvenilirliğini artırıyor. İnal'ın bilgileri; baba adı, doğum-ölüm ve mezarı ile ilgili iki cümle halinde **Nâil Tuman**'a kaynak olmuştur⁴. **İbrahim Olcaytu** da öğretmen ve ilköğretim müfettişi sıfatıyla bir müddet görev yaptığı Sivas'ta muhtemelen İhya ile görüşmemiş fakat eserleriyle tanışıp, **Folklor Defterleri**'nde Darabât-ı Aşk'tan bazı metinler aktarmıştır⁵. Bunlardan başka, onu Tokat meşhurlarından sayan **Halis Turgut Cinlioğlu**'nun⁶ bildirdikleri ile İhyâ'nın **Darabât-ı Aşk**⁷ adlı şiir kitabında, şahsıyla alakalı bazı ipuçları mevcuttur.

Biz bu kaynakların hepsinden istifade etmek yanında, Ömer İhya ile aynı sülâleden olan **Erol Başara**'dan da bilgi aldık. Söz konusu verileri birbirine ekleyerek şairimizin hayat hikâyesi konusunda bir terkibe varacağız.

B. Kim ve Kimlerden?

Ömer İhyâ'nın doğumu, Tokat'tan gelip Sivas'a yerleşme tarihiyle ilgili olarak İbnülemin ve Vehbi Cem'in verdiği bilgiler birbiriyle çelişmektedir. Bu itibarla, şairin "*Hasbıhal*" (s.94-95) adlı manzumesindeki ipuçlarını değerlendirmek en isabetli yol olacaktır. Manzumede onun ceddî, doğum yeri ve mesleği ile ilgili ifadelerin bulunduğu beyitleri okuyalım:

⁴ Mehmet Nâil TUMAN: *Tuhfe-i Nâilî*, C.I, (haz. Cemâl KURNAZ-Mustafa TATCI), Bizim Büro Yay., Ankara 2001, s.22.

⁵ İbrahim OLCAYTU: *Folklor Defterleri –II (1907-1945)*, (çevrimyazı: Sadık PERİNÇEK), Kalan Yay., İstanbul 2001, s.137-144. Aşağıda ifade edileceği üzere İhya, 1907'de Sivas'tan ayrılıp İstanbul'a gitmiştir. Hatıralarını görev yaptığı yerler (I. ciltte Malatya, Akçadağ, Arga, Arguvan, Darende, Adıyaman, Kâhta, Samsat, Kayseri, Antakya; II. Ciltte Dersim, Çemişkezek, Pertek, Elazığ, Erzincan, Kemaliye, Sivas, Kangal, Koçgiri, Zara) sırasıyla anlatan OLCAYTU'nun İhya ile görüştüğüne ihtimal vermiyoruz. Esasen OLCAYTU'nun bu eseri tam bir hatırat değil, bir aydının gezdiği yerlerin kültürel coğrafyasını tanıtmasıdır.

⁶ Halis Turgut ASARKAYA (CİNLİOĞLU): *Tokat Vilâyeti Meşhurları*, 1. c., Samsun, 1950, s. 53-55

⁷ Ömer İhyâüddin (Mütevellizade): *Darabât-ı Aşk*, Cihan Mat., Derseâdet (İstanbul), 1325 (1907), 150 s. Bu eserden yapılan iktibaslar, çok sayıda ve anlaşılır olduğu için metin içinde gösterilecektir.

Tevellüdümle iktisâb-ı dânişim Tokat'tadır
Çehâr-sâle oldu ki Sivâs-ı dil-güşâdayım

Zevâhire bakan zevât şöyle böyle derse de
Fakat bu şehri kadh ü zemme ben rızâ-nedâdeyim

Senâ Hudâ'ya kürsi-i vilâyet oldu mavtınım
Ne mahbes-i kazâdayım ne merkez-i livâdayım

Muallimü'l-kavâidim ki askeriye mektebim
Kemâl-i şevk ü ma'deletle hıdmetim edâdayım

Yaşım yigirmidört imiş be-hükm-i kâğıd-ı nüfûs
Bana kalırsa bir iki sene daha ziyâdeyim

Asîlzâdeyim ki ceddimiz Cenâb-ı Rahatî
Fakat demem ki fahr edip de ben asîlzâdeyim

Fi 11 Recep sene 1320 ve fi 30 Eylül 1318

Bu manzumeden İhyâ'nın hayatına dair öğrendiklerimiz şunlar: Manzumenin yazıldığı tarihte (13 Ekim 1902) nüfus kaydı itibariyle 24 yaşında, kendi tahminine göre ise 1-2 yaş daha büyük olduğu için, doğum tarihi 1876 veya 1877'dir. Bu tarih, şairin oğullarının verdiği Rumî 1292 tarihine tekabül ettiğine göre⁸ 1876/77 yılını, İhyâ'nın doğum tarihini sayabiliriz. Yine bu manzumeye göre şairimiz, tahsilini de doğum yeri olan Tokat'ta tamamlamış, Sivas'a 1314 (1898)'te yerleşmiştir. Onun Sivas'a yerleşme tarihiyle ilgili diğer bir ipucu da Darabât-ı Aşk'ın başında (s.3), sekiz senedir Sivas'ta oturduğunu söylemesidir. Bilgi vermek bakımından nesrin manzum metne göre daha elverişli olduğunu dikkate alarak, 1325/1223 (1907) tarihli bu yazıya göre Sivas'a geliş tarihini 1899 diye kabul edebiliriz.

⁸ Aşkun, "oğullarından edindiğim bilgiye göre 1292'de doğduğu anlaşılıyorsa da bu doğru değildir. Çünkü çok küçük gösteriyor. Mamaşih nüfus kâğıdına göre doğrudur. Eskiden küçük yazdırmak adetti" (a.g.e., s.280) diyerek doğum tarihini "tahminen 1860 " olarak veriyor. Fakat 14 yaş küçük yazdırmak pek inandırıcı görünmüyor. İNAL ise İhyâ'nın doğum tarihini "1874 (H. 1291)" olarak gösteriyor (a.g.e., s.708). Ömer İhyâ'nın kendi doğumu için söylediği tarihe en çok yaklaşan ise "1294 / 1878" tarihini veren CİNLİOĞLU'dur (a.g.e., s.53).

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde (Dergah yay., İstanbul, 4. C., s.348, "İhyâ Ömer Efendi" mad.), kaynak olarak İNAL gösterilmekle birlikte, İhyâ'nın doğum tarihi, -son iki rakkamın yeri değiştirilerek- sehven "1847" diye kaydedilmiştir.

Sivas'ın köklü ailelerinden “Mütevellizâdeler”e mensup olan⁹. Ömer İhyâ, aile adını, kendisi için manzum bir mühür gibi, Darabat-ı Aşk'ın başlangıcında şöyle zikrediyor:

Şâhid-i ma'rifete dil-dâde
Ömer İhyâ Mütevellizâde (s.3).

İhyâ'nın babası, Mehmet Musa Efendi, Sivas'tan Tokat'a göç edip oraya yerleşmiştir¹⁰. Mehmet Musa Efendinin annesi, Fatma Hanım Tokatlı Alemdarzade Hâfız'ın kızıdır. İhyâ'nın çok saygı duyduğu bu kadının ikinci kocası, İhyâ'nın dedesi İbrahim Ağadır. 1317 (1899/1900) tarihinde Sivas'ta vefat edip Şeyh Çoban Türbesine defnedilen Fatma Hanım için İhyâ, bir tarih manzumesi yazmıştır (s.22-23). İhyâ'nın zikrettiği diğer bir atası, “*Hasbıhal*” manzumesinde adı geçen Rahatî'dir:

Asîl-zâdeyim ki ceddimiz Cenâb-ı Râhatî
Fakat demem ki fahr edip de ben asîl-zâdeyim

Şairimiz yaklaşık 26 yaşındayken yazdığı aynı manzumede, iki çocuğunu, kızı Naîme ve oğlu Sebâtî'yi anıyor:

Kızım Naîme oğlumuz Sebâtî şîr-hâredir
Bunun mükemmel olmasın Hudâ'mdan ricâdayım

İhyâ, üçüncü çocuğu Mahmut Hayati'nin¹¹ doğumu için H. 1323 /R.1321 (1905) tarihini düşürmüştür (s.15-16). Bundan bir yıl sonra (H.323 M.1906) şair dördüncü çocuğu Beria Hanımın doğumuna tarih yazacaktır (s.20). Şairin ailesiyle hakkında söyledikleri bunlardan ibaret

⁹ Bu ailenin şimdiki soyadı "Başara"dır. Sivas'taki belli başlı aile adları ve bugünkü soyadları için bk. Ecz. Müjgân ÜÇER: “*Kimlerdensiniz? (Sivas'ta adlar, lakablar ve aile adları üzerine)*”, **Kızılırmak** der., (Sivas), nu. 12, Ar. 1993, s. 7-11.

¹⁰ V. C. AŞKUN, bu göçü, "geçim darlığı"na bağlıyor (a.g.e., s. 278). Fakat 1909'da Tokat belediye başkanının Mütevellizadelerden (Enver Bey) olması, (bk. **Tokat 1973 İl Yıllığı**, Tokat?, 1973?, s. 240), bu ailenin orada da epey yaygın bulunduğunu gösteriyor. Bu durum, söz konusu göçü başka sebeplerde aramanın daha isabetli olacağını düşündürüyor. Tokat o tarihlerde zaten Sivas'a bağlı bir sancak merkeziydi.

¹¹ İhyâ'nın intiharından sonra Tokat'a dönen oğlu Mahmut Hayati'nin ölüm tarihi bilmiyoruz ama soyadı (Başara) aldığına göre, en az 1934'e kadar yaşamış olmalıdır. Mahmut Hayati ve eşi Nafiye Hanım, 1931'de Tokat'ta doğan oğullarına dedesinin adını verdiler. İhyâ BAŞARA, 1949'a İstanbul Erkek Lisesini, 1954'te Siyasal Bilgiler Fakültesini bitirip Tokat Maiyet Memurluğuna atandı, daha sonra Dışişleri Bakanlığında çeşitli seviyelerde görev yaptı (bk. Mücellidoğlu Ali ÇANKAYA: **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, VI. C., Mars Mat., Ankara 1969-1970, s.3542.

Mütevellizadelerin Selçuklular devrine kadar uzanan aile şeceresi mevcuttur¹². Bu şecereye göre İhyâ'nın beşinci çocuğu -ki 1907-1910 doğumlu olmalıdır- Necatî adını taşıyor. Aynı belgeye göre İhyâ'nın takip edebildiğimiz ataları şöyle:

Mevlana Celâleddin ile birlikte Türkistan'dan gelip Konya'ya yerleşen

Emir Hattab

|

Rahatî

(İhyâ'nın "Hasbihal" manzumesinde zikrettiği Rahatî, zât bu olmalı)

|

Kemâleddin Ahmed

|

İzzeddin Emir Hüseyin

|

Abdülvahab-ı Rahatî

(vefatı: H. 728/M. 1327)

|

Şeyh Hasan

|

Mahmut Çelebi

|

Mevlâ Veli Çelebi

|

Hacı Hüseyin Çelebi

|

Veli Çelebi

|

Seyyit Abdurrahman

|

Seyyit Ebubekir

|

Seyyit Mahmut

|

Seyyit İbrahim

(İhyâ'nın dedesi)

|

Mehmet Musa

(İhyâ'nın babası).

¹² Halen Sivas'ta oturan Mütevellizadelerden bestekâr **Erol BAŞARA** (Cumhuriyet Üniversitesi Güzel Sanatlar Bölümü okutmanı), bana, bu aile şeceresini göstermek lutfunda bulundular. Kendilerine şükran borçluyum.

C. Yaşayışı ve Yaşadıkları

İhyâ'nın meslek hayatıyla ilgili bilginiz de çok sınırlı. Şairimiz, Tokat'ta rüşdiyeden sonra medreseyi okuyarak müftü Osman Efendi'den icazet almış, hâfız olmuştur¹³. Daha bu talebelik yıllarında, İstanbul'un en iyi mecmualarından **Musavver Malumat**'ta şiirleri çıkan¹⁴ Ömer İhyâ'nın hayata atılınca ilk resmî vazifesi, 1313-1897'de tayin edildiği Tokat-Behzat İlkokulu (iptidaiye) öğretmenliğidir. Bilahare imtihanla Sivas Askerî Rüşdî Kavaid-i Osmaniye hocası olmuştur¹⁵. 11 Recep 1320 / 30 Eylül 1318 (12 Ekim 1902) tarihli "*Hasbıhal*" manzumesinde 4 seneden beri bu vazifede bulunduğundan bahsettiğine göre, buraya tayinini, 1898'e tarihlemek gerekiyor¹⁶. Bu sıralarda yine İstanbul'un en iyi edebiyat dergilerinden biri olan **İrtika**'da şiir yayımlayarak¹⁷ sesini hayli geniş bir okuyucu kitlesine ulaştırmaktadır.

O sıralarda Sivas valisi olan şair **Reşit Akif Paşa** (1882-1920), diğer şairler gibi İhyâ'yı da meclisine kabul ve teşvik eder. Onu geçim derdinden kurtarmak için Askerî Rüştiyedeki hocalığı uhdesinde kalmak kaydıyla önce Bidayet, sonra İstinaf mahkemesi âzalığına tayin eder¹⁸. Fakat birgün, celse sırasında adlî bir mesele üzerinde mahkeme reisi ile münakaşaya tutuşur. Reis, şaire, yüksek tahsilinin bulunmadığını ihtar edince¹⁹, gururu incinen İhyâ, 1907'de muallimliği ve memuriyeti bırakır, babasından kalan araziye de satarak İstanbul'un yolunu tutar. İmtihanla Hukuk Mektebine kaydolan İhyâ, -İbnülemin'in ifadesiyle- sarığı ve cübbeyi çıkarır; Reşit Akif Paşanın tavsiyesiyle, Maarif Nazırı Haşim Paşa tarafından Kuruçeşme, Toptaşı Askerî Rüşdiyesi Türkçe, Davutpaşa İdadisi Arabî muallimliğine tayin edilir²⁰. II. Meşrutiyet'in ilânıyla

¹³ İNAL: a.g.e., s. 708 ve CİNLİOĞLU: a.g.e., s.53.

¹⁴ Örnek olarak bk. Ömer İhyâ: "*Tahmis-i Gazel-i Fuzulî*", **Musavver Malumat Mecmuası**, c.11, nu. 256, 21 Ey. 1316 (3 Ek. 1890), s.314 ve Tokatlı İhyâ: "*Gazel*", **Musavver Malumat Mecmuası**, c.11, nu. 262, 2 TS. 1316 (14 Ek. 1890), ilave kısmı, s. 86.

¹⁵ CİNLİOĞLU: a.g.e., s.53.

¹⁶ İbnülemin, bu tayin tarihini "1889" olarak veriyor (a.g.e., s.718). Fakat şair bu tarihte henüz 15 yaşındadır. Belki eserin basımı sırasında sehven son iki rakkamın yeri değiştirilmiştir.

¹⁷ Tokatlı İhya: "*Devam-ı Sevda*", **İrtika** der., nu. 90/42, 1 Kânun-ı evvel 1316/ 13 Kânun-ı evvel 1900, s.165.

¹⁸ İNAL: a.g.e., s. 708, AŞKUN: a.g.e., s.279.

¹⁹ AŞKUN: a.g.e., s.279.

²⁰ CİNLİOĞLU: a.g.e., s.53; Kilisli Muallim Rıfat BİLGE: "*Darabat-ı Aşk Sahibi İhya Efendi*", **Anılar ve İnsanlar**, (haz. Şinasi ÇOLAKOĞLU), Ankara, 1997, s. 74.

Dâhiliye Nâzırı olan Paşanın delaletiyle maaşı da artırılır. Fakat nazırlıktan istifa eden paşa, birgün gelir ki yardımını kesmek zorunda kalır. Pek çok şiirinden, fitraten bedbin olduğu anlaşılan şair, “İstanbul’da yedi nüfus ailesiyle 570 kuruş maaşla”²¹ ortada kalınca bu duruma çok üzülür ve geçirdiği cinnet neticesinde, 20 Haziran 1909 sabahı, evinin bahçesindeki kuyu ipliyle kendini asar. Edirnekapısı Kabristanı’ndaki mezarının taşına, intiharından bir hafta evvel söylediği

Zarûret hiç kalır, bin türlü kahriyyât ile bittim
Ne Hakk'ı lâkin aldattım, ne bir zî-rûhu incittim

beyti yazılır²².

Kilisli Muallim Rıfat Bilge, İstanbul’da tanıdığı Ömer İhya hakkında, kendisinden dinlediği hatıra kırıntılarını nakleder. Bizim için şairin hem hayatı hem de ruh yapısı konusunda çok muhkem ve kıymetli bilgiler içeren bu hatıra parçacıklarımı, yukarıda yazdıklarımızı belgeleyecek bir metin olarak okuyalım:

“Tokat’tan İstanbul’da -Arnavut hanı altındaki kahve- hafıza kuvveti- Tokat’ta küçük işler-Şair bir mahkeme azası- İstanbul’da muallimlik- Acı bir intihar hadisesi

*

Sivas Valisi Reşit Akif Paşa valilikten infisal (ayrılma) ile İstanbul’a geldiği zaman bu zat da Tokat’tan kalkmış İstanbul’a gelmişti.

O zaman ben Esirpazarı’nda Arnavut Hanı’nda otururdum. Karşımızda Nevşehir Hanı vardı ‘Darabât-ı Aşk’ sahibi İhya Efendi o handan bir oda tutmuştu. Onunla orada tanışmıştık. Her sabah her akşam, her gece Arnavut Hanın altındaki kahvede birleşirdik.

(...)

Kendisinin ifadesine göre bu zat küçük işlerde çalışmış. Derken Reşit Akif Paşa Sivas’a vali olmuş; bu zat paşaya bir kaside vermiş. Paşa kasesini beğenmiş, Onu Tokat mahkemesine aza yaptırmış.

²¹ CİNLİOĞLU: s. 53.

²² İNAL: a.g.e., s.708; AŞKUN: a.g.e., s. 279.

Fakat şair yaratılmış adam zorla hakim olabilir mi? Bu zat mahkemede iki taraf davalarını takrir ederken, elinde kalem şiir yazarmış, takrirden, verilen hükümden haberi olmazmış.

Buna defalarca 'etme, tutma, azasın, reyin lazımdır, mahkemede şairlik olmaz' diye hakim tarafından edilen ihtarı dinlemez o bildiğinden geri kalmazmış. Nihayet hakim bunu paşaya şikayet etmiş. Paşa buna mektup yazmış, nasihat etmişse de tesiri olmamış, neticede azalıktan azledilmişti. Sonra paşa İstanbul'a gelince bu da kalkmış gelmiş. Paşayı ziyaretle:

-Paşam anlaşıldı mahkemede çalışmam, fakat bir idadi mektebinde muallim olursam iyi hizmet edebilirim. Bana ya Türkçe, ya Arapça, yahut Farsça muallimliği için Maarif Nazırı Haşim Paşaya bir tavsiye verirsen beni isim gibi ihya etmiş olursun, demiş.

Paşa kabul ile Haşim Paşaya bir tavsiye vermiş. İhya tavsiyeyi götürmüş, bir kaside ile birlikte takdim etmiş. Haşim [75] Paşa memnun olmuş, idadi müdürünü huzuruna çağırılmış, münhal ders aratmış. O sırada Davutpaşa İdadisinde Arabi, Farisi dersi açılmış, Haşim Paşa o gün o saat buna iki ders vermiş. Hem de 'Bunların maaşı azsa da çok geçmeden maaşını artıracığını vaad ediyorum' demiş.

Bir gün İhya Efendi kahveye geldi. Memnun mesrur işi anlattı. Hem Reşit Akif Paşaya, hem Haşim Paşaya dua ediyordu.

Şimdi artık maaşlı memur olduğun için ailesini de getirdi, bir ev tuttu, oraya yerleşti.

-İhya bizi bırakıyorsun, bırakma diye ricada bulunduk.

-Bırakmam, haftada iki üç gelirim. Benim gamlı günlerimde bana arkadaş oldunuz sizi hiç unuttur muyum? dedi.

Aradan üç ay geçtikten sonra bir gün ondört yaşlarında oğlu ağlayarak geldi:

-Baba gece kendisini asarak intihar etmiş, sabahleyin vakıf olduk! dedi. Acıdım ağladım lakin ne fayda.

(...)

Şair-i maderzad İsmail Safa Bey merhum Sivas'a nefyedilmiş olmakla İhya Efendi mahaza onun hatırı için [Tokat'tan] Sivas'a nakl-i hane etmiş, Safa Bey ile dost olmuş, gece gündüz beraber bulunmuştur.

-Safa Beyden çok istifade ettim o benim üstadımdır! diye iftihar ederdi.

Bir gün Nevşehir Hanındaki odasına gittim. Sırtında bir aba gördüm. Tabii sormaya lüzum görmedim, fakat duramadı:

-Bu aba kimin abasıdır? diye sordu.

-Sizin abanızdır, dedim. Bir ah çekti:

-Bu aba İsmail Safa Beyin abasıdır, terekesinden satın aldım, ben bunu giyerken koklarım, yakasını kollarını, eteklerini öper de öyle giyerim. Giymesem olmaz, giysem eskiyecek diye titrerim. Mamafih eskise de İbrahim Etem'in hırkası gibi yama üzerine yama vurur yine giyerim, dedi.

Merhum iyi bir Müslümandı, itikadı bütündü. Fakat teessürü fazla idi. En ufak bir şeyden ağlardı. Nasılsa küçük bir teessüre kurban olmuştur. Cenabı Hak onu af buyursun.”²³

Onun yaşayış tarzını muhtemelen Sivas'taki edebiyat çevrelerinden/dostlarından dinleyip eserinden de bizzat öğrenen İbrahim Olcaytu, İhyâ'nın sanatına ayna olan mizacını şöyle tahlil ve tasvir ediyor:

“İhya zevk ehli, bağ, bostan, kır âlemlerine bayılır; aynı zamanda güleç yüzleri, nükteli şakalarıyla da sözleri dinlenecek şairlerden olduğu için de; dostları tarafından, hasta kalpleri ihya kudretindeki ahbabı meclislerinden ayırmazlar, hele kışın uzun gecelerinde eski tarzda toplantı yerleri olan hususi odalarda ney ve mey âlemlerinde İhya âdeta bin mumluk bir âvize gibi meclisleri aydınlatırdı.”²⁴

Bu cümleler, onun nasıl bir şair olduğu konusunda da ipuçları vermektedir.

Ç Nasıl Bir Şairdi?

İhyâ'nın sanatçılığını ortaya koyduğu asıl eseri, **Darabât-ı Aşk**'tır. Daha önce iktibaslar yaptığımız söz konusu kitabın kapağında şu kıt'ayı okuyoruz:

Kişinin sözleri âyine-i mâhiyyetidir
Nîgeh-endâze onun hâlini inbâ eyler
Nüsha-ı cismimi berhemzed-i merg etse de çerh
Şu perîşan eserim nâmımı ihyâ eyler

²³ Rıfat BİLGE: age., s.72, 74-76)

²⁴ İbrahim OLCAYTU: age., s.141.

Gerçekten de bugün şairi ihyâ eden, bize hatırlatan, 302 manzumenin (tek beyitten ibaret olanlar dâhil) toplandığı bu eserdir. Bunlar arasında gazeller ve tarih manzumeleri ağırlıktadır. Hece vezninin kalem şuarası tarafından henüz çok makbul sayılmadığı bir devrin yâdigârı olan Darabât-ı Aşk'ta, yalnızca iki şiir (“*Hesab-ı Benan Usûlü Üzre*”, s. 100-101) heceyledir. Divan şairlerinin birçoğu İhyâ gibi eserlerine böyle bir çeşni katmak geleneğine uymuşlardır. Bu arada, kimi asıllarıyla birlikte Arapça ve Farsçadan tercüme manzumelere de yer verildiğini kaydedelim. Şekil itibarıyla, divan şiiri nazım türlerinin çoğu (gazel, kaside, mesnevi, müstezat, muhammes, müseddes, tahmis, şarkı, kıt'a, rubaî, müfret, murassa) kullanılmıştır.

İhyâ Efendi, Darabât-ı Aşk'ın başına koyduğu “*Bir iki Söz*” (s. 3)de, şahsı ve eseri hakkında okuyucuyu bilgilendirmektedir. Eserin daha iyi tanınmasını sağlayacağı için söz konusu yazının tamamını okuyalım:

“İstidadı nisbetinde münbasıt olmayan bir tabiat-ı şâirânenin mahsulü, soğuk memleketlerde hasıl olan esmar-ı gayr-i nâdice (olgunlaşmamış meyveler) gibi revnaksız olur. Müvelled ve menşeim Tokat ve sekiz seneden beri ârâmgâhim Sivas olmasına nazaran şu defterdeki âsâr-ı kemterânem de öyledir.

Tabî'i olmakla beraber her nazarda başka başka in'ikas eder. Meâyib-cû olmamak seciye-i mümtâzesine malik olan erbâb-ı edebe bir türlü onların hilâf-ı meşrebinde yaratılmış bulunanlara başka türlü görünür. Bence ise hepsinin de az çok meziyeti vardır.

Evvelîn-i vakt-i şebâbımdan şimdiye kadar yazdığım âsârın ekserisi şu kitapta mevcuttur. Tenezzülen mütâlaa buyuracak ashab-ı insaf göreceklerdir ki eşârımın birçoklarında gösterilen yenilik yalnız kavafî ve rediflerden ibaret değildir. Hususât-ı sairede de bir dereceye kadar iltizam-ı teceddüt edilmiştir.

Sübhanallah! Çocukluğumdan bu âna kadar bana şiiri terk ettirmek için söylenen sözler, edilen ta'n ve nasihatlar müfit olmadı! Sevki tabiatle olan sa'y ü sebâtım sayesinde işte bir divan eş'ar husûle geldi. Muhteviyatından bazılarını ancak dört-beş kimseye belki okumuşumdur. Hiç kimsenin görüp işitmediği parçalar da vardır. Divanımın esnâ-yı mütâlaasından ismi bulunan “Darabât-ı Aşk” terkininin müddeasına tevafuku anlaşılır. Vallahül-muvaffak ve'l-mürşit.

Fi 21 Rebiü'l-ahir sene 1325 ve fi 22 Mayıs sene 1323

Sivas, Osman Paşa Mahallesi

Şahid-i marifete dildâde

Ömer İhyâ Mütevellizade”

Edebî geleneğimizde bir divana modern şiir anlayışındaki gibi bir isim verilmesi, epeyce yaygındır. Aslında gayr-ı mürettep bir divan teşkil edecek bir şiir kitabıyla karşı karşıyayız. Fakat buna bakarak *Darabat-ı Aşk*'ı divan olarak nitelendiremeyiz. Çünkü bu eserde, divan şiiri geleneğinde bulunmayan konular ve isimlendirmeler de var (*Ders Kesimi*, s.28; *Süreksiz Mülâkat*, s.29; *Rüya-yı Telâki*, s.33; *İstirham*, s.43; *Zeval-i Aşk*, s.49; *Sütten Kesiliş*, s.52; *Hastalık Yedigârı*, s.62; *Kış Mahsulü Bir Gazel*, s.66; *Hazan İçinde Bahar*, s.77; *Bahar Mehtabı*, s.129-130; “*Saz Lisanından*”, s.142 vb.) bu eserde. *Darabât-ı Aşk*'ta ayrıca Divan edebiyatı geleneğinde, adı anılan fakat örnekleri verilmeyen²⁵ nazım şekilleri müselles (*Sâl-i Cedîd Tebrîki*, s.124-126) de yer almıştır. Herhalde, *Darabat-ı Aşk* için, eski şiirin rüzgârıyla yazılmış manzum bir eser demek daha doğrudur.

Şair eserini, bir divan olarak nitelendirdiğine göre, münacât nevinden bir kaside ile başlayacaktır. İhyâ, bu küçücük manzumede, hata ve noksanlarının tamamlanmasını, ilim ve irfanın çoğaltılmasını, ölmeden önce divanın basıldığını görmenin nasip kılınmasını, mahrumiyet köşesinde bırakılmayıp ölüncü din ve imanın kendisine yoldaş edilmesini diliyor:

Efzûde buyur ilmimi irfânımı yâ Rab!
İkmâl ediver sehvimî noxsânımı yâ Rab!

Ukbâya kadem basmadan evvel bu sitem-keş
Bastır, göreyim şi'rimi dîvânımı yâ Rab!

Nağmeyse de efgan ise de zâde-i tab'ım
Pâyende buyur nağmemî efgânımı yâ Rab!

İhyâ kulunu kûşe-i haybette bırakma
Sen bilmedesin derdimi dermânımı yâ Rab!

Terk ettiği dem tâir-i can lâne-i cismimi
Hem-râh buyur nağme vü efgânımı yâ Rab!

12 Kânun-ı evvel 1322

²⁵ Halil Erdoğan Cengiz'in tesbitine göre müselles, hemen hiç kullanılmamıştır. Bu sebeple Cengiz, “kuramsal olarak tesdis, tahmis, terbî gibi taslisin de bulunması gerektiği”ni dikkate alarak bu türün adını ilk defa kendisinin koyduğunu söyleyip Leyla Hanım Divan'ından bir örnek veriyor (“*Divan Şiirinde Mussammatlar*” **Türk Dili** der., Türk Şiiri Özel Sayısı II –Divan Şiiri-, nu.415-417 Temmuz-Eylül 1986 s.293-294).

Bu manzum duada sevlmeye degecek tek şey, samimiyetini mütevazılığından alan söyleyiş tonudur.

Sonraki üç manzume, na'tdir. On beyitlik "olalı" rediflisi, bunların en başarılısıdır. Vezin, kafiye, redif unsurlarının ötesinde, bazı ifade benzerlikleri İhyâ'nın, **Lemeât** şairi **Ali Ruhi**'yi²⁶ severek okuduğunu gösteriyor. Yani bir nazire okuyoruz. İhyâ, şiirinin nazire olduğunu söylemese de bir tevafuk karşısında değilsek, o

Sen itilâ ile manzûr-ı müsteân olalı
Nazîrini bu cihan görmedi cihân olalı

derken, Ali Rûhî'nin

Cihânı yaktı o tal'atle yâr-ı cân olalı
Cihân bir öyle belâ görmedi cihân olalı

beytinden ilham almıştır. "Müsteân", "kendisinden yardım beklenen" mânâsında, Allah'ın sıfatlarından. "Yukarı rütbelere erişme, yükselme" manâlarına gelen "itilâ" kelimesiyle ise miraç hadisesine telmihte bulunulmuştur. İhyâ, Hz. Muhammet Mustafa'ya (s.a.v.), "Sen, miraç mucizesiyle Allah'ın huzuruna eriştin, Dünya yaratıldı yaratılalı, senin bir benzerin gelmemiştir" diyor. Ali Ruhi'nin beyti ilk bakışta beşerî aşkın izlerini taşıyor görünse de, tasavvufî bir heyecandan yoksun değildir. "Tal'at" (güzellik), hazret-i peygamberin sıfatıdır. O, "mihr-i tal'at" (güzellik güneşi)dir. Bu beytin diğer bir anahtar kelimesi olan "belâ" tasavvufî edebiyatın tanıtıcı terimlerinden. Yani elst meclisindeki yemine telmih taşımaktadır. Bütün bunlar, iki şiirin ilham kaynağı itibarıyla benzerliğine delildir. Kelime kadrosundaki (bilhassa ikinci mısradaki) birbirine yakınlık ve düşüncüyü aynı uç noktada (cihan cihan olalı) dile getirme, bu benzerliği perçinlemektedir.

Ali Rûhî'nin İhyâ oluşuna bir misal daha vererek geçelim, Ali Ruhi, "ben bu aşk ile dillere düştüm düşeli, efsanelerdeki mecnunlar unutuldu, benim aşk deliliğindeki şöretim, onları bastırdı" iddiasını,

Anılmaz oldu esâtîr-i evvelîn-ı cünûn
Cünûn-ı aşk ile ben halka dâsitân olalı

²⁶ Hal tercümesi ve **Lemeât**'ından örnekler için bk. İNAL: a.g.e., s. 1501-1510.

beytiyle şiirleştiriyor. Darabât-ı Aşk şairi ise “Habîb-i Hüdâ”ya (Allah'ın sevgilisi) “*senin yüzünü gördü görelî, Rıdvan (cennetin bekçisi) Hz. Adem'i (diğer bütün insanları kasdetmek de mümkün) unuttu*” diyor:

Eyâ habîb-i Hüdâ, ey münevver-i lâhût
Unuttu Adem'i Rıdvan, yüzün ayân olalı

Bu beyitlerin ortak tarafı ve aynı zamanda bunları ilham eden, “birinin gelmesiyle diğerinin unutulması” şeklindeki basit mukayese fikridir.

İhyâ, Ali Ruhî'nin söz konusu şiirini çok sevdiğini, ikinci bir nazire yazarak göstermiştir²⁷. Fakat bu, önceki gibi tasavvufî değildir:

Esîr-i dağdağayım gün yüzün nihân olalı
Mükedderim yine bâd-ı hazân-vezân olalı

Tarîk-ı aşka sülûk etmez oldu nev-hevesân
Taaşşukum veleh-efzâ-yı âşıkân olalı

Ziyâ-yı kevkeb-i ümmîdim olmuyor tâbân
Fürûğ-ı tal'atı ârâm-sûz-ı cân olalı

Hamûş nargile-nûş-i tekeddür olmadayım
Buhâr-ı sûziş-i gamla işim duman olalı

Adüvler ağladı ey yâr hâl-i İhyâ'ya
Cefâların ana dillerde dâsitân olalı

İbnülemin, bu manzume için “*Ali Ruhî'nin gazeline naziredir, ama ruh nerede ceset nerede!*”²⁸ diyerek İhyâ'yı ve gazelini tezyif ediyor. Gerçekten de gam buharıyla yanmış, işi duman olmuş birinin nargile çekerek şuurunu bulanıklaştıran, suskun birinin halini tarif ederken İhyâ'nın saf şiirle hiç tanışmadığını görüyoruz.

²⁷ Ali Ruhî de “*olalı*” redifli bu gazeli için “*işte bunu Nâci de söyleyemez*” diyor (bk. Ahmed Rasim: **Muharrir, Şair, Edib -Matbuat Hâtıralarından-**, Haz: Kâzım YETİŞ, İstanbul, 1980, s. 101).

²⁸ İNAL: a.g.e., s.709.

Nazire, tahmis, terbî ve taştîr gibi edebî ürünler bir şairin ilham kaynaklarını aydınlatan parıltılardır. Makam sahiplerine sunulan kasidelerde, şairin ne kadar samimi olduğunu tesbit hayli güçtür. Darabat-ı Aşk'a bu gözle bakalım.

İhyâ'nın divançesinde, devrin pâdişâhı **Sultan II. Abdülhamit** için yazılmış veya münasebet düşürülerek ondan bahsedilmiş pek çok manzume mevcut. Bunların ilki, "*Cülûsiye / Sitayişi-i Hazret-i Pâdişâhî*" (s.7-8) adını taşıyor. Yani klasik bir kaside konusu. Fakat bu manzume, kafiyelenişinden dolayı, kaside değil, mesnevi formundadır. Altındaki "19 Ağ. 1322" (1 Ey. 1906) tarihine bakılırsa, II. Meşrutiyetin ilanından yaklaşık iki yıl önce yazılmış. Şair, tahta çıkış yıldönümü münasebetiyle Sultan II. Abdülhamit için Allah'tan şu dilekte bulunuyor:

Sultan Hamîd'i taht-ı hilâfette dâim et
Ol neyyiri inâre-i millette kaim et

(Sultan II. Abdülhamid'in hilâfet makamında oturmasını sürekli kıl; o güneşi, milleti aydınlatma işinde devamlı eyle.)

Sultan II. Abdülhamit'le ilgili ikinci manzume şekil itibarıyla bir kasidedir ve "iade sanatı" denen bir çeşit iade sanatına dayanmaktadır:

Ey vücûd-ı akdesin taht-ı hilâfet zîveri
Zîveri zâtından almıştır ma'âlî kişveri

Kişver-î mahrûs-i şâhânen tulû'undan beri
Oldu envâr-ı kemâlât-ı fûnûnun mazharı

Mazhar-ı sırr-ı hilâfetsin ki zâtındır heman
Nâsır-ı İslâm iken islâmiyânın serveri

Server-i hayder-şiyem sensin bu âlî millete
Sa'd-ı ekberdir bütün Osmâniyânın ahteri

Yâverî-i Hâkk ile takrib edersin Kâbe'yi
Ey mukaddes hatt-ı Bathâ'nın muazzam rehberi

Rehber-î semt-i hayât-ı ma'nevîsin bin yaşa
Gark-ı nûr ettin maârif-pertevinden dilleri

Dilleri lebrîz-i ilm ettin ki ez-cümle kulun
Sâye-î feyzinde kesbettin bu tab'-ı enveri

Ahter-i ikbâli ferruh-ter odur ki sen gibi
Dest-yârî avn-i Bârî' dir melâik yâveri

Enverî dîvânının parlak nükâtın arz eder
Leyl-i şeh-râ-yinde kandîl-i meserret sâgarı

Sâgar-ı endîşeme döktüm sülâf-ı ma'rifet
Medh ü tavsif eyledim Sultan Hamîd-i dâveri

Dâver-î sa'd-ahteri yâ Rab şeref-rahşende kıl
Cilvegâh ettikçe neyyir bâhterle hâveri

Hâver-î şevkette oldukça cilâ-sâz-ı hayat
Mahmidet-perdâz-ı şevk olsun bu İhyâ çâkeri

Görüldüğü gibi şair burada, kafiye kelimeleri bir sonraki beytin başında tekrar ederek manzumeyi hem ses itibarıyla zenginleştiriyor hem de beyitlerin başında ikinci bir kafiye kurmak suretiyle şekil bakımından ortaya şöyle bir şema çıkıyor:

_____ a
a _____ a

a _____ b
_____ a

a _____ c
_____ a

a _____ c
_____ a

İhyâ'nın "*Bir İki Söz*" de bahsettiği yeniliklerden biri bu mudur diye bakınca, aslında bu zorluğun daha önce Fuzûlî tarafından başarıldığını²⁹, İhyâ'nın da onu örnek aldığını görürüz. Fakat Fuzûlî'nin memduhu Hz. Muhammet, İhyâ'nınki ise Sultan II. Abdülhamit'tir.

²⁹ **Fuzûlî Divanı** (haz. Abdülbâki GÖLPINARLI), 2. bas., İnkılâp Kit., İstanbul 1961, s. 140.

Bundan sonraki iki manzumesinin (s.9-10) ilki (12 beyitlik) mesnevi şeklinde, diğeri ise (19 beyitlik) kaside şeklinde, kafiyelenmiştir. Bu dört manzumenin hepsini birden tek bir kasidenin muhtelif kısımları kabul etmek de edebî geleneğin dışındadır. Belki şair, kasidede an'anenin dışına çıkmak ve biçim bakımından bir yenilik getirmek istemiştir.

Sultan II. Abdülhamit için yazılan iki manzume daha var: “*Kudsiyet-i İyd-ı Sâ'id-i Adhâ ve Tahdîs-i Ni'am-ı Cenâb-ı Cihânânî*” (s. 10-11) ve “*Vilâdiye*” (s.11-12). Vilâdiye şu temennî ile bitiyor:

Tahtında kâm-kâr et Sultan Hamîd'i yâ Rab
Efrâd-ı ümmetin hep senden budur niyâzı

Yukarıda söylediğimiz gibi, şairin bu duygularında ne kadar samimi olduğunu tesbit etmek hayli güç, hattâ imkânsızdır. Çünkü, Sultan II. Abdülhamid'e pek çok methiye yazmış nice şair vardır ki o tahttan indirilince, aleyhinde yazma modasına uymuştur. İhyâ, Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilişinden yaklaşık iki ay sonra intihar etmiştir. Bu iki ay zarfında sâbık sultanın lehinde veya aleyhinde yazıp yazmadığını ise bilmiyoruz.

İhyâ, başka kimseler için veya başka konularda yazdığı bazı manzumelerinde de Sultan II. Abdülhamid'i övme fırsatını kaçırmamıştır. Meselâ Reşit Akif Paşanın nişan alması münasebetiyle Sultan II. Abdülhamid'e övgüler söylemiştir (s.123-124). Vali Reşit Akif Paşanın memduh olarak anılması da tamamen aynı türden bir yöneliştir. Ancak, herhalde, hayatının iniş-çıkışı doğrudan bu sanatkar vâliye bağlı bir şair, methiyesinde samimidir.

Şinasi Müntehabât-ı Eş'ar'ındaki beş kasidenin tamamını Tanzimat'ın Büyük Reşit Paşası için yazmıştı; çünkü ona samimi bir bağlılığı vardı. İhya da aynı bağlılığı Reşit Akif Paşa'ya gösteriyor. Yukarda temas edildiği üzere İhya'da gördüğü şiir cevherini geliştirmek isteyen Reşit Akif Paşa, zaman zaman yazdığı manzumeleri göndererek tanzir ve tahmisini bizzat istemiştir³⁰. İhya gerek bu ısmarlamalara karşılık verirken, gerek velinimetine karşı içinden geçenleri duyurmak maksadıyla yazdığı manzumelerde, Reşit Akif Paşayı bazen ismiyle, bazen de yalnızca ona has kıldığı sıfatlarla anar. Reşit Paşa, İhya'nın nazarında güneştir. Sözelimi

³⁰ Bk. İhya: **Darabât-ı Aşk**, . “*Tahmis-i gazel-i Âli-i Vali Reşit Paşa*”, . “*Tahmis-i gazel-i Vali-i Âli*”, “*Beray-ı Tanzir Ve Tahmis-i Vali Beyefendi Hazretlerinin İrsal Buyurdukları Gazel-i Alilerine Tahmis-i Acizdir*”, s.36-38

Reşîd-i efhama İhyâ nazîre kaabil mi
O bir güneş gibidir sen sühâ-yı enver isen

derken, kendisini parlak yıldıza (Süha), Reşit Akif Paşayı ise güneşe benzetiyor. Şinasî, Büyük Reşit Paşayı “akıl”, “kanun” gibi bazı yeni kavramlarla bütünleştirirken İhya, Divan Edebiyatı geleneğinin hazırcılığıyla, başkaları için de kullanılabilir özellikleri Reşit Akif Paşaya has kılar. Mesela “görünür” redifli kasidesinde

Öyle ma‘nâlıdır ey gonca dehen kim gülüşün
Açılırsa dü lebin nazm-ı leâlî görünür

Hüsn-i matla‘ gibidir beyt-i dü ebrû-yı nigâr
Dest-i sun'un orada ince hayâli görünür

Meh gibi kendini sen kaabil-i feyz et İhyâ
Tâlî'inde eser-i hazret-i vâlî görünür

gibi söyleyişleri veya

Dürr-i nazmım hazret-i dil-dâre sevdirdi beni
Ben de hayt-ı himmeti eş‘âra tevsîk eyledim

beyti, memduhla birlikte kendisini öven bu tavrın, pek çok benzeri arasından seçilmiş örnekleridir.

Bütün bunlar yanında Darabât-ı Aşk'ta adı-sanı -ihtiyat kaydıyla söyleyelim- başka kitaplara geçmemiş bir şiir heveskârına söylenmiş bir manzumecik (“*Abbas Bey'in Gazeline*”, s.142) de mevcut:

Ünsiyet-i eş‘ârı abes görme ki Abbas
Eş‘ârına âsâr-ı bekadır diyecekler

Lâl olma hemen söyle ki bil-cümle edîban
Birgün sana da şâir-i mâhir diyecekler

Şimdi sana hânende-i hoş-lehçe diyenler
Atîde gazel tarhına kadir diyecekler

Ömer İhyâ Efendi'nin “*usandım*” redifli gazelini (s.98), **Kazancızade Emin Edip Efendi**'ye nazire addetmek yanlış sayılmaz. İki şiirde de yazılış tarihi için bir ipucu vermiyor. Dolayısıyla önce İhyâ söz konusu gazeli söylemiş, sonra da Emin Edip Efendi nazire yazmış olabilir. Fakat Kazancızade'nin daha güçlü bir şair oluşu, birinci ihtimali galip kılıyor. Kazancızade, bir tarikat (Nakşibendi) piri olarak tasavvufî bir gazel yazmıştır³¹. Emin Edip, özetle ilâhî aşkı tanıyınca kendisini ondan alıkoyan her şeyden usandığını, vazgeçtiğini söylemektedir:

Rûyın görelî ben gül-i râîadan usandım
Kaddin görelî serv-i dilâradan usandım

Pâyinde gedâ oldu ey şâh-ı melâhat
Ayin-i Cem ü haşmet-i Dârâ'dan usandım

Arz etme bana bû-yı gül ü sünbül-i dehri
Gîsun görelî anber-i sârâdan usandım

Sînemde takarrur edeli hikmet-i hüsnün
Hikmette Ebû Nasr ile Sînâ'dan usandım

Geç vesveseden müntesib ol pîr-i mugana
Çoktandır Edîb bu kuru dâvâdan usandım

İhyâ'nın gazeli (s. 98) ise tasavvufî ürperişlerden ziyade, ferdî ve dünyevî bir ıztırabı dile getirmektedir ki bu da şairimizin mizacını yansıtmaması bakımından mühimdir:

Müşâk-ı cemâlim dem-i firkatten usandım
Hasretkeş-i sayfım şu bürüdetten usandım

Beynûnet-i cânan ile can ber-dehen oldum
Ağyâr-ı bed-endiş ile ülfetten usandım

Hazzetmediğim kimseler oldukça enîsim
Kasrî olarak arz-ı beşâşetten usandım

Bir anda usandığını bil-âhere ister
Tab'ımdaki İhyâ şu garâbetten usandım

³¹ AŞKUN: a.g.e., s.199-200.

İhyâ, üç şairin gazelini tahmis etmiştir: **Fuzulî**, Sivas Valisi **Reşit Akif Paşa** ve Sivashlı **Külhaşzade Rahmi** (1878-1910)³². Fuzulî'nin

Ey vücûdun eseri hilkat-i eşyâ sebebi
Nebi ol vakt ki bil-fî'l gerekmezdi nebi

matlı gazelini tahmis etmiştir. Bu şairin diğerlerine nisbetle daha başarılı bulduğumuz son iki hanesini alıyoruz:

Zât-ı baht-ı Hakk'a mir'ât-ı mücellâ sensin
Sırr-ı Hak senden erer halka hüveydâ sensin
Enbiyâ misl-i sühâ mihr-i muallâ sensin
Halef-i muteber-i Adem ü Havvâ sensin
Ce'allallahu fidâen leke ümmi ve ebi

Nâm-ı vâlânadır-ı imzâ-yı şefâat mahtûm
Rahm ü eşfâk nişânıyla ki sensin mevsûm
Koma İhyâ'yı bu vâdî-i inâde mağmûm
Ya Nebî kılma Fuzulî'ni kapından mahrûm
Afv kıl var ise dergâhda terk-i edebi
(s.35-36)

Burada İhyâ'nın lehine çıkarılacak tek hüküm, samimiyettir.

Eserde, Reşit Akif Paşanın dört gazeli tahmis ve tanzir edilmiştir. Tarih manzumelerinin de birkaçı Reşit Akif Paşa ve onun Sivas'taki faaliyetiyle alakalıdır.

Külhaşzade'nin bir gazeline yazdığı tahmise eserinde (s.39) yer veren İhyâ'nın aynı şairin başka bir gazeline nazire yazdığını, fakat bu nazirenin Külhaşzade tarafından “havaî” bulunarak beğenilmediğini çıkardığımız manzumenin (s.46-47) ilk beyitlerine bakalım:

Nazîre bir gazelcik yazdığımdan
Fakat oldukça mudhik yazdığımdan

Değilmiş de hevâî sanki kendi
Refik-i şî'rimiz Rahmi Efendi

³² Hakkında bilgi ve şairlerinden örnekler için bk. İNAL: a.g.e., s.1332-1334; AŞKUN: a.g.e., s.289-317; İbrahim ASLANOĞLU: **Külhaşzade Rahmi**, Sivas, 1967.

Diyorlar ki hevâî oldu İhyâ
Derim ben de cihandır olur ya

Semâ-yı evce yükseltip nevâyı
Olur bâzen de bir âşık hevâyî

Darabât-ı Aşk şâiri İhyâ, aralarındaki atışmalara rağmen, Külhaşzâde'nin şâirliğini, tesirinde kalınmaya layık bulmaktadır:

Be-her şeb deftere Rahmî gibi rengin gazel tarh et
Hayat evrâkı İhyâ kalmasın hâlî meâsirden
(s.102)

Ömer İhyâ Efendi, bir manzumesinde (“Zevâl-i Aşk”, s.49-52) **Muallim Naci**'nin adını anar. Bir kıymet hükmü ifade etmese de buradan şairimizin Naci'yi sevdiğini çıkarabiliyoruz.

“Sâl-i Cedid Tebrîki” (s.124-125) adlı manzumeden aldığımız şu beyitlerde şair kendisini Sivas'ın **Hafız**'ı (meşhur İran şairi) sayarken fahriyede ne kadar ileri gittiğinin farkında olduğunu, Nefî'yi hatırlayarak ortaya koyuyor. Fakat İhyâ burada bir söz oyunu da yapmaktadır. Kur'an'ı hıfzettiği için “*hâfız*” kelimesini tevriyeli kullanıyor:

Ben de biraz fahr kılıp ibtidâ
İznin olursa edeyim iktifâ

Nefî gibi bazı hod-ârâlara

Ben Sivas'ın Hâfız-ı mümtâzıyım
Hâfız-ı Kur'ân-ı hoş-âvâzıyım

Vâkıfım elfâz ile manâlara

Her birisi olsa da şâir edip
Ben gibi yoktur şuarâdan hatip

Sor bunu ednâlara a'lâlara

Darabât-ı Aşk'ın en önemli taraflarından biri de tarih manzumeleridir. Çoğu “mücevher” olmak üzere 41 tarih manzumesi arasında, kendi çocuklarının veya arkadaşlarının çocuklarının doğumuna, sünnetine, ölümüne düşürülmüş olanlar, terfi yahut nişan için yazılmış

olanlar yanında, Sivas ve Tokat'taki tarihî yapılar için söylenmiş olanlar da vardır³³.

İbnülemin, İhyâ'nın şiirini değerlendirirken onun, “*Fuzulî ile hem-zeban olmak*”, “*Nedim'e yaklaşp onunla bir ağızdan terennüm etmek*” sevdâsına boşuna kapıldığını ima eder fakat bu hükmünü hafifletme gereği duyar: “*Zavallı İhyâ gibi aziz vatanının bir köşesinde yaşamış, kendini kendi yetiştirmiş olan bir genç ve fakir medreselinin - emsâlinin ekserine faik surette- manzumeler yazabilmesi, her halde bir şeydir ve 'âferin'e lâyıktır.*”³⁴

İbrahim Olcaytu, şairin “*tabiat-ı şâirânenin mahsulü, soğuk memleketlerde hasıl olan esmar-ı gayr-i nâdice (olgunlaşmamış meyveler) gibi revnaksız olur*” şeklindeki mütevazılık anlatan sözlerine işaretle “*görülüyor ki revnaksız denmeyecek kadar iyi yazmıştır. Bilhassa yettiği yerlerin başka bir takım çevreler gibi, az çok çoraklığı düşünülürse, İhya'nın da muhitinde bir varlık olduğu pekala kendisini gösterecek değerdedir*”³⁵ diyerek İbnülemin'in hükmünü tekrarlamışa benzemektedir.

Bir edibin yakın arkadaşları tarafından medh edilmesini, o şairin devrindeki edebî anlayışı temsil kabiliyeti için ölçü alamayız. Çünkü bu gibi metinler çoğunlukla memduhla tam örtüşmeyen vasıfları içerirler. Ancak yine de böyle bir belge bize, söz konusu edibin kıskançlık duvarını aşabildiğini gösterir. İhyâ'nın “**Bakûre**” isimli manzum tercümesi hakkında, meslekdaşı ve iş arkadaşı Sivas Askerî İdadî hocalarından **Kazancızade Emin Edib Efendinin** yukarıda kaydettiğimiz takdirlerini, bu kabilden bir teşvik olarak almak mümkündür. İhyâ'nın yakın arkadaşlarından **Külhaşzâde Rahmi Bey** de onu üstat bir şair olarak görüp, İhyâ tarafından takdir edilmeyi kendi şairlik kudreti hakkında bir delil olarak sunmuştur:

Başkalar isterse teslim etmesin yetmez mi bu
Şâir-i muciz tanır Sâmihler, İhyâlar beni³⁶

³³ Daha geniş bilgi için bk. Nâzım H. POLAT: “*Sivaslı Ömer İhyâ Efendinin Tarih Manzumeleri*”, **Akademia** (Sivas) der., nu.1, Sonbahar 1994, s.10-16.

³⁴ İNAL: a.g.e., s.710.

³⁵ İbrahim OLCAYTU: age., s.141

³⁶ AŞKUN: a.g.e., s.315. Buradaki “Sâmih”, “*M. Turhan TAN*” imzasıyla tanınan Alaaddin Paşazâde Samih Fethi'dir.

Mütevellizade Ömer İhyâ Efendi, tamamen kendine has bir söyleyiş tarzı yakalayamamakla birlikte, Divan şiiri vadisinde, bazen başkalarının -mesela şu örnekte gördüğümüz gibi Fuzulî'nin- sesini yankılandırmakta başarılı olmuştur:

Gönül sayd eylemekten çeşm-i fettânı yorulmaz mı?
Benim bitmez mi feryâdım, anın gülzârı solmaz mı?
Tükenmez mi bu endîşe tahassür câmı dolmaz mı?
Beni aldattı fettân cevre hâlâ nâdim olmaz mı?

Bana ettiklerin yâ Rab acep ol şüh bulmaz mı?
Giriftâr ettiği aşka beni kendi tutulmaz mı?

(s.36)

İhyâ'nın söyleyişleri arasında, **Recaizade Mahmut Ekrem**'e heveslenmek de dikkat çeken taraflardandır. Meselâ Darabât-ı Aşk'ın 1906'da yazdığı "ağlatır beni" (s.112) ve "düşündürür beni" (s.113) redifli iki musammat gazelinde gözyaşı şairi Recaizade'nin ses ve tavrı çok açıktır:

Girifte-i melâl ise güzeller ağlatır beni
Müessirü'l-meâl ise gazeller ağlatır beni

Nedir bu mekr ü şu'bede beni muazzeb etmede
Gönüldeki hazân-zede emeller ağlatır beni

Sarardı soldu nâleden ağaçlar oldu pür-hüzün
Hazîn hazîn sukut eden kazallar ağlatır beni

Uyûnu girye-nâk eden sudûr-ı sabrı çâk eden
Civânları helâk eden eceller ağlatır beni

Bakışları lâtif olan gülüşleri hafif olan
Hem içli hem nahîf olan likâlar ağlatır beni

Hüseyniyâne bir enîn eder beni keder güzîn
Kemândaki hazîn hazîn nevâlar ağlatır beni

Kederden anlıyor gibi derûnu dağlıyor gibi
Benimle ağlıyor gibi sadâlar ağlatır beni

*

Fezâyâ bir keder yayan hazan düşündürür beni
Şu dağ başında ağlayan duman düşündürür beni

Gönül keîb-i leyl iken sadâ uçar minâreden
Sükût içinde titreşen ezân düşündürür beni

Nişbe doğru alçalan koyunları firiştegân
Yanık yanık kaval çalan çoban düşündürür beni

Benim de evvel ettiğim harâretiyle bittiğim
Şu karşıdan işittiğim figân düşündürür beni

Bak ey güzide dilberim bugün melûl ü münhedim
Seninle sohbet ettiğim mekân düşündürür beni

Ne hoştu âh sözlerin beni yakardı yüzlerin
Alel-husus o gözlerin yaman düşündürür beni

Şuûn ki hüzne mübtene bürür hayâtı, gülşeni
Heman düşündürür beni heman düşündürür beni

Ömer İhyâ, bazen kendini kafiye ve redifin kanatlarına bırakıverir. Klâsik edebiyatımızda, bu usul çok yaygındır. **Yahya Kemâl**, bütün gücünü zengin kafiyesine borçlu şiirler hakkında kanâatini açıklarken, âdetâ İhyâ'nın şiirini göz önüne almış gibidir. Yahya Kemâl diyor ki:

“Türk'ün ve Acem'in şâirleri kafiyeden ziyade redife basarlar. Bilhassa Türk'ün manzumeleri denilebilir ki âdetâ rediften doğar; Türk, redifi buldu mu, şiirin asıl sözünü söylemiş demektir. Meselâ redif: 'Olsak da bir, olmasak da bir'dir; bu redif artık muayyen bir felsefedir, fenâfillâhı, fedâkârlığı, kayıtsızlığı söyletir. Koşma böyle başlar:

*Yıkılmış, yapılmış hane-harâbız
Abâd olsak da bir olmasak da bir!*

Kafiye, 'âbâd'dır, artık diğer kıt'alarda kendini kafiyenin kanatlarına bırakır:

*Dilşâd olsak da bir olmasak da bir
Ferhâd olsak da bir olmasak da bir
Bünyâd olsak da bir olmasak da bir*

diye söyletir ³⁷.

İhyâ da aşağıdaki şiirinde, “*olamazsam*” redifine yaslanarak arzularını ve bu arzulara erişememe karşısındaki halini anlatır. Bulduğu “*âbâd*”kafiyesi, diğer mısraların ses zenginliğini kolayca sağlayacaktır:

Müşkildir işim aşk ile âbâd olamazsam
Yazık bana bu hüzn ile dilşâd olamazsam

Dûr etme beni mekteb-i bezminden efendim
Tâlîp de mi olmam sana üstâd olamazsam

Eş'ârıma meyleylemedin beste-leb oldum
Andandır eğer kadir-i inşâd olamazsam

Bülbül-sıfat olsam beni sevmez misin ey gül
Gülşende seni açmak için bâd olamazsam

İhyâ gam ile neşv ü nemâ buldu vücûdum
Ta'n etme beni neşveye mu'tâd olamazsam

(s.97)

Şiiri kolayca söyleyebilmenin sırrı, şairden şaire değişir. İhyâ'nın kolay söyleyişinde fitraten şair olması yanında, pek çok şairden çok sayıda şiiri ezberlemiş olmasının da payı bulunmalıdır. Yukarıda bazı şairlerden ilhamlar taşıyan şiirlerine işaret edilmişti. Ezbere bilinen metinler, onun mazmun dünyasını zenginleştirmiş ve eski şiirin rüzgârıyla söyleyeceklerini kolaylaştırmıştır. Kilisli Muallim **Rifat Bilge**, İhya'nın şiir ezberlemedeki mahareti ve ezberletmedeki ısrarı konusunda şu hatıralarını nakleder:

“İhya Efendinin kuvveti hafızası müthişti. Nedim, Nefî, Bakî, Fuzulî divanlarını, Farisî divanlardan Şeyh Sadi, Kaani divanlarını ezberlemişti. Fakat Arapça ile başı o kadar hoş değildi.

Sözümde yalan yok, mükerrer tecrübe üzerine söylüyorum. Ona mezkûr divanlardan hangi bir gazelin, hangi bir kasidenin ilk mısraını söylemek kâfi idi. Aşağı tarafını okurdu.

Kendisi de oldukça iyi bir şairdi. Çok şiir söylemiş ve söylerdi. Zihni hiç boş durmaz, mütemediyen kalbine şiir yazar dururdu. Sözüm anlaşılmadıysa izah edeyim: Nargile içerdi. iki üç nefes çekince:

³⁷ Yahya Kemâl (BEYATLI): “*Kafiye*”, **Edebiyata Dair**, İstanbul, 1990, s.134.

-Durun, şimdi bir [şiiir] söyledim, .size okuyayım, lutfen yazınız derdi.

Hele on beş dakika kadar düşünürse bir kaside söylerdi.

Ona;

-Şu mazmunda, şu kaftiyede bir gazel isteriz! diyen olursa "Peki" der, derhal söylerdi.

Şiirine çok meftundu. Her münasebetten istifade ile bir gazelini veya kasidesini dinletmek isterdi. Biz de seve seve dinlerdik. fakat dinledikten sonra iş fenalaşırđı. Şöyle ki elli, beyitlik bir kasideyi ezberden okuduktan sonra;

-Bu kasidemi nasıl buldunuz? diye sorardı. Tabii

-İyidir, güzeldir

derdik. Bu sualden sonra ikinci bir sual sorardı.

-Bu kasidenin hangi beytini beğendiniz?

derdi. İşte bu sualin cevabı acı idi. Bir beytini beğendiysen de aklımda tutamadım, dedim mi anlaşılıyor, beğenmemiş, etmemişsiniz der ah çekmeye başlardı. Bunu atlattıktan sonra bir teklifte daha bulunurdu:

-Rica ederim şu kasidemden bir beytini olsun ezberleyin!

derdi. biz de hatır için ezberlerdik. Bu da bir şey değıl, bir hafta. bir ay, iki ay rast gelirse ilk suali:

-O beyit ne idi bakayım. aklımda duruyor mu?

Unutmuş isek yine ah çeker:

-Rica ederim ne olur unutmayınız!

diye yalvarmağı başlar ve beyti tekrar okurdu.

Tokat'ta sıra selviler varmış. Onları tavsif için bir kaside söylemişti. Ben o kasideden bir beyit seçmiş ve; "Bununla iktifa edeciğim, gücenme" demiş, gücenmeyeceğine dair söz almıştım.

O beyit şudur:

*Ey mah seninle ikimiz yan yana gelsek
Şemsiyyelik etse bize ziybende ağaçlar'*

(...)

Merhum birçok divanları ezberlemiş olduğı gibi Tokat, Sivas taraflarında yetmişmiş onbeş kadar saz şairinin türkülerini, koşmaları, destanlarını yeri düştükçe okurdu.

Kaç kere şunları sen söyle ben yazayım diye ricada buldumsa da ‘Sonra yazarız’ diye ileriye atıyordu. Belki kendisi bunları bir eser halinde bastırmak istiyor diye ısrar edemedim. Yazık ki kendisini kaybettiğimiz gibi o eserlerden de mahrum kaldık.”³⁸

İhya'nın doğrudan doğruya şiir sanatı hakkındaki düşüncelerine ayrılmış bir yazısına tesadüf edersek de Darabât-ı aşk önsözü ve pek çok beyti, mısraı, bu konuda bize bir fikir verebilir. Ancak hemen belirtelim ki bunlar bir fikir düzeni çerçevesinde yazılmadığı için sistem arz etmezler. Nadiren

Bir takım merdûdlar şi'ri yalân söz sandılar
Nâ-becâ fikri ne reddettim ne tasdîk eyledim
(...)
Doğrudur özleri şi'rinde yalan olsa bile
Âşıkân kizb-i sarîh ile fem-âlûde midir

veya

Vezn ü mevzûnla abes görmüş ki meşgûliyyetin
Çekmez erbâb-ı dilin nakdîne-i ehliyyetin

gibi beyitlerinde, şiire dair düşünce, daha yerinde bir ifade ile “tercih” kabilinden sayabileceğimiz kıvrıntılar vardır. Fakata divân Edebiyatı geleneğinin en kuvvetli yani vazgeçilmeyen taraflarından olan fahriye, ona da şairliğinin yüceliğinden şiirinin kıymetliliğinden, şimdi olmasa da yarın kıymetinin anlaşılacağından dem vurdurur.

Sen ki İhyâ mâlik-i mâü'l-hayât-ı aşksın
Müsterîh ol yazdığın divân unutturmaz seni

yahut

Gerçi bî-hürmetim erbâb-ı şakaa beyninde
Değerim var ulemâ-yı şuarâ beyninde
(...)
Gün olur anlaşılır mihr-i kemâlin İhyâ
Kalsa da şimdi zuhûr ile hafâ beyninde

Şüphesiz bütün bunlar, başkalarının gibi İhya'nın şiirine de geleneğin sunduğu hazır malzemelerdir.

³⁸ Rifat BİLGE: age., s. 73-75.

D. Neler Bıraktı?

İhyâ'nın basılmış iki eseri mevcut. Bunlardan ilki, Şeyh Sâdi-i Şirazî'nin **Bostan**'ından manzum tercüme olan **Bâkûre** adlı bir eserdir. "Turfanda" anlamına gelen "Bâkûre", 20 sayfadan ibaret olup, Bostan'ın ilk iki babının çeşitli yerlerinden yapılmış tercümelere aittir. Üzerindeki kayda göre, Maârif Nezâretinin 11 Haziran 1317 târih ve 95 numaralı ruhsatnamesi ile Sivas Vilâyet Matbaasında basılmıştır (1901).

Şair, bu sıralarda Sivas Rüştiye-i Askeriyesi Kavaid dersi hocasıdır. Aynı mektebin Farsça hocası şair Kazancızade Emin Edip Efendi (1858-1919)³⁹, esere yazdığı takrizde, "*Bostan-ı Sâdi'yi İhyâ'mız ihyâ eylemiş*" diye takdirlerini bildirmesi, İhyâ'nın Farsçadaki başarısına bir delil sayılabilir. İhya hakkında daha başka övücü sıfatlar da taşıyan takriz şöyle:

Bârekallah **Bustan-ı Sa'di**'den bir pâk-tab'
Nev-resân-ı dehre bir güldeste ihdâ eylemiş.

Hazret-i Şeyh'in hikem-âmîz olan güftârını
Başka bir tarza bırakmış; hüsn-i imlâ eylemiş.

Haylice a'mâl-i fikr etmiş ki tâ Şiraz'dan
Cetvel açmış, bu havâliye su icrâ eylemiş.

Feyz-i rûhü'l-kuds ile fikri temevvüç eyleyip
Şevke gelmiş, bahr-i nazmı bahr-i ma'nâ eylemiş.

Her zaman bâkûredir değmez hazân-ı hâdisât
Bir gülü kim ma'nevi bir âb irvâ eylemiş

Çok değil lillâhi derre söylenilse şânına
Bostân-ı Sa'di'yi İhyâ'mız ihyâ eylemiş

Neşr-i âsârdan Edîb ibka-yı nâm imiş garaz
İktifâ-yı isr-i eslâf etmiş, ibka eylemiş

Şairimizin daha sonra da Farsçadan tercüme yaptığını biliyoruz. Bunlardan birini, ikinci kitabı olan Darabât-ı Aşk'ta ("*Tercüme Olup Aşlı Fârisidir*", s.103-104) buluyoruz. Aynı eserde, bazı mülemma

³⁹ AŞKUN: a.g.e., 281. Emin Edip Efendi hakkında bk. İNAL: a.g.e., s. 2079-2080; AŞKUN: a.g.e., s.192-221; OLCAYTU: a.g.e., C.II, s.122-136.

manzumelerde (*Münacât*, s.41; *Hanende*, s.41-43; *İstirham*, s.43; *Mektep İlâhisi*, s.113-114 vb.) Farsça beyit mısra veya ibarelerin kullanıldığını da kaydedelim. Darabât-ı Aşk'ın yayımlanışından sonra Farsça tercümelerinden ise -şimdilik- **Misbah** dergisinde çıkan iki rubaisini görüyoruz⁴⁰.

İhyâ'nın asıl şöhretini sağlayan, velut ve iyi şairler arasına sokan eseri ise Darabât-ı Aşk'dır. Bu kitap, Maârif Nezâretinin 13 Recep 1325 / 9 Ağustos 1323 tarih ve 247/2761 numaralı ruhsatnâmesiyle 1907'de İstanbul'da Cihan matbaasında basılmıştır. Yukarıda onun şairliğini değerlendirirken 302 parça manzumeyi içeren bu eserinden geniş ölçüde faydalanıp alıntılar yaptığımız için, eserin yeterince tanıtıldığına inanıyoruz.

Yukarıda temas edildiği üzere, İrtika ve Misbah dergilerinde de kitaplarına girmemiş birkaç parça manzumesini biliyoruz.

Bütün bunları yazarken Ömer İhyâ'nın dil konusundaki tercihlerini ortaya koyan herhangi bir yazısına rastlayamıyoruz. Yalnızca Bâkûre'nin "İfade-i Mahsusa"sında "*İhvân-ı dîne (din kardeşlerimize) nasihat, şiire müntesibîne (şiir severlere) ufak bir hizmet maksadıyla Farisîden lisan-ı azbû'l-beyanımıza (söylenişinde tatlılık olan dilimize) nakl edilmiş olan bu risalenin...*" sözlerinden, onun Türkçe sevgisini çıkarabiliyoruz. Fakat manzum-mensur bütün yazdıkları, onun özel bir gayret sahibi olmaksızın, Divan Edebiyatı alışkanlıklarıyla hareket ettiğini göstermektedir. Bunun dışında dikkat çeken bir başka taraf, Darabât-ı Aşk'ta kullandığı bazı mahalli ifade kalıplarıdır.

Ednâ nazarın **benden için** kâfil-i tesrîr
(s.61)

Bâdi-i zevk ü lezzet **olsun için**
Ehl-i aşka bir ibret **olsun için**
(s.52)

Ayrıca, bazen eksiz yabancı asıllı kelimeleri, vezin sıkıntısıyla, Türkçe söyleyişe uydurduğu da olur:

Sen bir **ufuk**-ı diğeri tenvîr edeceksin

⁴⁰ **Misbah**, nu.4, 20 Ramazan 1326 /3 Teşrin-i evvel 1324, s.47

1909'da henüz 34 yaşında, yani en verimli çağında vefat etmiş bir şairin elimizdeki son şiirlerinin bile aynı alışkanlığa mağlup oluşu, Darabat-ı Aşk'ın önsözündeki yenilik iddialarına rağmen, geleneğe teslimiyetten başka bir şey değildir. Onun şiire başladığı yıllar, Türkçe, **Edebiyat-ı Cedide** tecrübesini yaşayıp bitirmişti. Halbuki İhyâ'nın dilinde, imaj sisteminde bu zümreyi hatırlatacak bir gayret yoktur. Hatta tam aksine, 19. Yüzyılda, imkânları tükenen geleneği devam ettirme çabaları (özellikle, çok samimi bir surette bağlılığına yukarıda temas edilen İsmail Safa, Muallim Naci ve etrafındakiler gibi); ona daha cazip gelmiştir.

Kelime kadrosu bakımından da onun şiirlerinde konuşma diliyle tam bir uygunluk gösteren mısralarla, Türkçenin pek az tanışık olduğu

Gusûnun sâidinde simâr-ı nev-demîde

gibi bir yığın söz varlığı -üstelik çoğu tamlama halinde- yan yana durur. Esasen bu durum, 20. yüzyılın başlarında, II. Meşrutiyet öncesi, pek çok şairde görülebilir.

Kaynağı farklı geleneğe yönelip hece vezniyle koşma söylediği zaman birdenbire kelime kadrosu da değişip

Gönlüm güzellerden zâtını seçti
Cemâlin bî-bedel yüzün güleçti
Yüzünü görmeyeli seneler geçti
Sevdiğim efendim nerelerdesin

gibi, tamamen konuşma dilinin ta kendisi oluverir.

Mütevellizâde Ömer İhyâ Efendinin hayat hikâyesi ve 33-34 yıl gibi kısacık bir ömür içinde kültürümüze kazandırdığı (açıklama kabilinden küçük önsözler haricinde hepsi manzum) dil yâdigârları -tanıtma ölçüleri çerçevesinde- tesbit edebildiğimiz kadarıyla bunlardır. Belki, tarama imkânı bulamadığımız bazı mecmua sayfaları arasında kalmış birkaç manzumesi daha çıkabilir.

Onun hakkında yazdıklarımızı yine onun bir dua beytiyle noktalayalım:

“Yâ Resûlallah ferâmûş etme rûz-ı haşrde
Şâirân-ı ümmetin bî-çâre İhyâ'sın düşün”

(s. 6)

II. MANZUM TERCÜME “BÂKÛRE” (TAM METİN)

İfade-i mahsusa

Şu eser-i naçizim, âsâr-ı mergubesiyle (rağbet gören eserleriyle) maârifşinâsân-ı Şark ve Garba (Doğu ve Batı aydınlarına) iktidar-ı edebî ve hikemîsini tanıtmış olan **Şeyh Sadi-i Şirazi** kuddise sırrehu (ruhu mukaddes olsun) hazretlerinin en müntehap (seçkin) eseri bulunan **Bostan** nam kitab-ı müstetâbın (güzel kitabın) üçüncü babına kadar müteaddit mahallerinden (çeşitli yerlerinden) meâlen tercümeden hasıl olmuştur.

İhvân-ı dîne (din kardeşlerimize) nasihat, şiire müntesibîne (şiir severlere) ufak bir hizmet maksadıyla Farisîden lisan-ı azbû'l-beyanımıza (söylenişinde tatlılık olan dilimize) nakl edilmiş olan bu risalenin ismi **Bâkûre**'dir. Bâkûre, turfanda demektir.

Levâyih-ı nazmında (nazmın kuruluşunda) bir halâvet (tatlılık) olmasa bile revâyih-ı mazmûnu (mazmununun kokusu) meşâm-ı zevk-âşinâyâna (zevk sahiplerinin burnuna) bir hiss-i ulvi vereceğinden mazhar-ı hüsn-i telâkki olur ümidindeyim. Vemâ tevfikeyü'l-billah (yardım Allah'tandır).

RUBAİ

Kıl feyzin ile bâğ-ı dilim ter yâ Rab
Versin şecer-i kilik-i terim ber yâ Rab
Şevk ü hevesimle mütenâsip hünerim yok
Et fazlımı şevkimle berâber yâ Rab

Sivas Rüştiye-i Askeriyesi
Kavaid Muallimi Mütevellizâde

Ömer İhyâ

*

Bismillahirrahmanirrahim

Îcâb-ı yegâne-i tarîkat
Mahlûk-ı Hudâya mihr ü şefkat

Rahm-ı zuefâ-yı halktır o
Zannetme ki tâc ü dalktır o

Câhın niçin ola câ-yı teşvîş
Ahlâk ile ol hemîşe dervîş

*

Şol kimsenin etme telh-kâmın
Kim görmüş idin çok ihtirâmın

Oldundu yüzünden ârmîde
Olmuştu sana atâ resîde

Bir cürm ile olma kîne-efrûz
Bir keyk için olma pîrehen-sûz

*

Nef'i sana eylemek için celb
Ârâmını halkın eyleyen selb:

Düşmendir o sana yâr sanma
Ağyâr-ı bedi nigâr sanma

*

İhlâs ile gel Hudâ-perest ol
Peymâne-i vahdet ile mest ol

Hak bir kulu sevse edip ihdâ
Ettirmez anı zebûn-ı a'dâ

Dünyâda mücerrebâttandır
Terk ise muayyebâttandır

Mâfevkına et hemîşe hürmet
Mâdûnun eder sana itâat

*

Rif'at dilesen tevâzu et çok
Ol bâm için özge nerdübân yok

Etse küberâ n' olur tevâzu
Miskinden serd olur tevâzu

*

Neşr etmek ise eger merâmın
Etrâf ü bilâd içinde nâmın

Seyyâh u garîbe eyle ikrâm
Mahbûb-ı emel olur sana râm

Nâmım ola pâyidâr dersen
Gufrâna ola medâr dersen

Allâh yolunda eyleyip cid
Yap kâdir isen sebîl ü mescid

Kalsın eserin cihân evinde
Nâmın ola ol eserle zinde

Kim ki iyi nâm kaldı andan
Ol gitmedi merg ile cihândan

Et hayr ile ehl-i fazlı tezkâr
Eslâf-ı kirâmı kılma inkâr

Eslâfına ukde koyma dilde
Söylensin adın senin de dilde

Anlar ki dakîka-dân imişler
Et bul yeridir cihân demişler

Dînen düşünendir ehl-i ikbâl
Yek rûze cihân geçer beher hâl

Âlâm u safâ gelir geçer hep
Mânend-i sabâ gelir geçer hep

Mevt ile erer zevâle âmâl

Ukbâya gider seninle a‘mâl

Senden kalır ey huçeste-encâm
Dünyâda kalırsa bir güzel nâm

Fevtinle senin cihân yıkılmaz
Bir âh ile âsümân yıkılmaz

Gerdûn yine devr eder serâ-ser
Hurşîd ü Utârid’i berâber

Mihrin yine böyledir ufûlü
Mâhın yine böyledir usûlü

Eşyâ yine bu, cihân böyle
Âzâr yine bu, hazân böyle

Âdem yine böyle Tûr’a mahkûm
Âlem yine böyle dûra mahkûm

Yüzlerce bahâr olur biter de
Bin lâle vü gül biter, yiter de:

Bir dem göremezsın ey semenber
Ref‘ eyleyerek mezârdan ser

*

Şol dilbere etme kim sakın meyl
Şûy-ı neve eş olur beher leyl

Mutrib gibi dâimâ güzerde
Her rûz ola hâne-i digerde

Dünyâ-yı deniyyedir bu dilber
Olmuş nice bin kişiyle hem-ser

Hâlâ ediyor bize o bîve
Dûşîze gibi hezâr şîve

Tahsiline cehd edip nidersin
Şol nesneyi ki koyup gidersin

Bu âna kadar murâd sürdün
Her lezzeti siyyemâ ki gördün

Hangi birinin sefâsı kaldı
Ancak ebedî cezâsı kaldı

Derdeste çalış edip merâkı
Şol şey ki kalır seninle bâki

Dünyâca beka-yı nâma sa'y et
Ukbâca husûl-i kâma sa'y et

Bu debdebe vü libâs-ı fâcir
Hem evvel vârdır hem âhir

*

Âsâyiş-i halkı eyleyip selb
Nâs andan uyur mükedderü'l-kalb

Hoş uyku o zâtadır ki lâyıık
Andan râhat uyur halâyık

*

Ol vechle ol emîn ü sâdık
Kim aybını bulmaya münâfık

Eylerse de pîç ü tâb-ı mevfûr
Kâbil mi zücâca rahne-i mûr?

*

Matlûbun ise saâdete neyl
Dil bağlama, etme dilbere meyl

Girmezse de bir garaz miyâne
Uğrar hele heybetin ziyâne

*

Âdemsen eder seni mükedder
İnsân-ı digerdeki kederler

Görmek dilemez cihânda âkil
Bir zahmı ki bâdi-i gam-ı dil

Ne kendi vücûd-ı berterinde
Ne başkasının ser ü berinde

Sâhilde olur mu şâd ü hurrem?
Hem-demleri gark olan bir âdem

*

Nâkeslere verme zulme kudret
Zîrâ sana âit ol küdüret

Av avla edip hücûm-ı çâlâk
Dâmân-ı garîbi eyleyen çâk

Zâhirde seg-i habîs ü hastır
Ma'nen anı besleyen terestir

Bir süfleye ihtirâm edersen
İ'câba düşer kıyam edersen

Efzûn olur anda kuvvet-i nefis
Kuvvet bulur anda şirret-i nefis

İzzet meyini derûnu almaz
Ârâmiş ü hilme tâbı kalmaz

Gösterse de dursa sâde bir tavr
Belki sana etmek isteye cevır

Etmek dilesen adûyu pür-gam
Bul düşmenini ol ana hem-dem

Bir kimse ki tarz u hûyu beddir
Merdûd-ı tabâyi' ü hireddir

Ol şahsa isâe nâ-sezâvâr
Kendi huyu kendiye cezâdır

Her kim ki rehîn-i hurd ü hâbdır
Hem mertebe-i har ü devâbdır

Çün âleme nef' eder değılsin
Hem-pâye-i seng ü hâk değılsin

Gilden dahi dûnsun ki mutlak
Var hâk ü hacerde nâfi olmak

Sen dergeh-i Hakkasın ümid-vâr
Hâcâtını halkın etme düşvâr

Ol halk Hudâ'ya masdar-ı yüsr
Göstermeye tâ ki Hak sana usr

Cevr etme yakışmaz ehl-i dîne
Bir âciz-i bî-kes ü hazîne:

Gelmez hele zî-suûr elinden
Kuş dâne kapar mı mûr elinden

*

Kasdınsa ger i'tilâ-yı şahsın
Düşmenden işit uyûb ü naksın

Hep cây-ı hünerdedir bilâ-reyb
Dostun nazarında sendeki ayb

Kim ki diye sende şu hâlel var
Bence odur ülfete sezâvâr

*

Âkil eder iltizâm-ı ma'nâ
Ma'nâya muvâneset ne ra'nâ

Her kimde ki cûd ü fehm yoktur
Ma'nâdan o şahsa sehm yoktur

Yok sûret için bekâya ümmîd
Ma'nâ kalır âdem ile câvid

Ukbâda bulur huzûru ol kes
Kim nâsa olurdu menfaat-res

Sağlıkta gör âhîret için iş
Gitsen unuttur seni bütün hîş

Cânın için etseler dahi hayr
Candan edemez senin gibi gayr

Engüştün gibi hiç kimsen
Tab'ınca kaşır mı kendi ensen

Sad gıpta o merd ehl-i hûşa
Kendiyle götürdü kabre tûşe

Kendin götür hey efendi kendin
Var ise metâ'-ı sûdmendin

Hayrı bugün eyle ey hıredmend
Lâzım mı ümîd-i hîş ü ferzend

Mâdâm bugün eldedir zer ü mâl
Bezl-i fukarâda etme ihmâl

İster isen ola hâtırın hoş
Miskinleri eyleme ferâmûş

Matlûb-ı gedâyı eyle incâh
Ferdâda değil elinde miftâh

Reddetme gelirse bir figende
Tâ olmayasın figende sen de

Cûdunla gedâyı et ki mahzûz
Ol fâka senin için de melhûz

Bedbaht ü fakîri etme me'yûs
Tâ olmaya sende baht-ı ma'kûs

Allâh eder bihakkı mi'râc
Muhtâcı ganî, ganîyi muhtâc

“Mümkündür eder Hudâ-yı bî-çün
Karûn'u gedâ, gedâyı Karûn”

Şükr et ki ganiyy-i hîş-dilsin

Hâhende-i derbeder değilsin

Öyleyse kılıp sehâyı pîşe
Hâhendeye mükrim ol hemîşe

Şâyestedir iltifâta eytâm
Eytâma da et nevâziş ey tâm

Boynun ne acep eğerse öksüz
Eşcâr-ı kavî olur mu köksüz?

Öksüz kime eylesin kirişme?
Kim dinler onu gelirse hışma?

Zinhâr yetîmi etme giryân
Titrer o bükâdan arş-ı Rahman

Ne ağlat anı, ne mâlın elle
Sil ağlasa eşk-i çeşmin elle

Gördünse yetîmi zâr ü me'yûs
Nâzırken o etme oğlunu bûs

Kalbinde acır ne yaralar var
Sen bâri acı ona peder-vâr

*

Âlemde olur mu hîç müsâvi?
Bir ehl-i keremle zî-müsâvi

Yâd eyle bu pâki medh eder halk
Ansa o habîsi kadh eder halk

Tebcîl ederek bunu överler
La'net diyerek ona söverler

Her kimse ki pâk olur sıfâtı
Hâlık da sever o gûne zâtı

*

Bir nesne edince digere bahş
Etsen bile bahş-ı hâne vü rahş

Zinhâr azîzim olma hod-bîn
Kim ben ganîyim, bu ise miskîn

Ger cûşa gelirse bahr-i kudret
Bir mevce sana urur da bir let

Bir demde olursun ey tüvânger
Miskîn ü fakîr ile berâber

Ettikçe sana duâ, senâlar
Muhtâç u gedâlar, âşinâlar

Et sen de Hudâ'ya arz-ı hâcât
Hâcât ile bast kıl münâcât

Abdiyyetin eyleyip tefekkür
Bu vechle Hakk'a et teşekkür

Ettin bu kemîneyi İlâhî!
Çok kimselerin ümîd-gâhı

Olsa da pek i'tilâda bilfarz
Dergâh-ı Hudâ'ya aczin et arz

Yalvar, de huzûr-ı Kibriyâda
Sâil gibi pîş-i ağniyâda

Yâ Rab sensin ganiyy-i mutlak
Mahlûka ganî demek ne elyak

Sendendir cümle-i umûrum
Dergâh-ı celâletinde mûrum

Ne muktedirim, ne vâkîf-ı râz
Ne ehl-i dilim, ne nutk-perdâz

Sen olmasan ey Hudâ müzâhir
Benden bu şuûn olur mu zâhîr?

Benden ne amel gelir zuhûra

Kim lâyıık-ı arz ola huzûra

Tâat-i Hudâ vü hayra dâir
Benden ne amel kim oldu sâdır

Rabt etmeye kalbi nâ-sezâdır
Melce' bana fazl-ı Kibriyâdır

*

Bir ârif-i pâk-i pür-maârif:
Vaktin olur ilm ü zikre sârif

Mahlûka peder misâli müşfik
Her kârı be-vefk-ı emr-i Hâlık

Her lâhza vü her zamân vesâit
Olmuşken işi be-hîn ü tâa

Görmez anı, hiç eylemez zikr
Bir zerre-i kusûrunu eder fikr

Bir zerrece aybına nigâhı
Bir zelleğe bunca âh ü vâhı

*

Üstâd-ı hatîr Şeyh Sa'âdi:
Der ki bana Şeyh Sühreverdi:

Keşfide buyurdu hoş iki pend
Mânend-i dü gevher ol hîredmend

Pendin biri olma halka bed-bîn
Ger fâsık u büt-perest ü bî-dîn

Bak ibret ile mugân ü gebre
Tâ düşmeyesin meğâk-i kibre

Pendin biri ol ki olma hod-bîn
Âyîne misâli nahvet-âyîn

*

İhsân sadedinde şart-ı dîger
Sence ola nîk ü bed beraber

Ger muhlis ü ger mukarin-i zerk
İhsân sırasında eyleme fark

Vâiz deęişirse ilmi nâna
Uğrar yine kendisi ziyâna

Ver pâre vü ilm ü dîn al andan
Yeg ehven alan girân alandan

Andan senin aldığın meâni:
Her yerde seninle câvidânî

Senden anın aldığı mebâliğ
Olmuş tutalım ulûfe bâliğ:

Bir ânda var bir ânda nâ-bûd
Sen hâsılı ol bu kâra hoşnûd

Farz et ki berây-ı celb-i erzâk
Olmuş o riây-fürûş ü zerrâk:

Fi'linden anın sana ne âid?
Sen ol ana mevsil-ı avâid

Fıskın dahi eyleme bahâne
İbret sözedir değil dehâna

Ol mazhar-ı ism-i Rabb ü Rahmân
Fark etme Mecûs ile Müselmân

Sa'dî burada o pîr-i bâ-akl
Mihmân-ı hikâyetin eder nakl

Bir pîr gelip halîle mihmân
Olmaz hân üzre besmele-hân

Bu vaz'ı girân gelip halîle
Hazret gazab eyler ol zelîle

Keşf eyledi ki Mecûs imiş pîr
Bundan dolayı edince tekdîr:

Olmuştu itâb Hakk’a mazhar
Ol zât-ı kerîm-i pâk-gevher

*

În’amda ol biraz da hâzım
Her kârda iktisâd lâzım

Ya’nî hazer üzre ol sereften
Emvâlini nâ-becâ teleften

Bezlinle gedâ-yı fâka perverd
Zengin olamaz da ey civânmerd:

Korkum budur ki sen zebûn olursun
Hamyâze-keş-i düyûn olursun

*

Mümkün zer ile behişte girmek
Gülgonca-i vasl-ı yâri dermek

Nâ-bûd ise elde pâre vü mâl
Olsan dahi pây-ı pâre rûmâl

Olmazsa da rûyuna leked-zen
Eyler sana rîşhand-ı red zen

Görmezse berâberince zenbîl
Etmez sana iltifât zen bil

Belki uzatır yok ise mendil
Dildâr o gonca-i çemen-dîl

*

Gerçi keremâ hemân velîdir
Mükrimlik pîşe-i alîdir

Ammâ ki sehâya mâl lâzım
Ol önce tarîk-i kesbe âzim

Sa'yinde esed gibi dilîr ol
Evvel sen meksebinle sîr ol

Ver fazlayı sonra âcizîne
Dermânde vü bîkes-i hazîne

Fazlan yesin ey dilîr-i bâ-mağz
Rûbâh-ı eşel ki sâhib-i acz

Zinhâr bu sözden ey mücâhid:
Hâtırlara olmasın ki vârid:

İnsân ederek cefâyı pîşe
Cân yakmalı şîr-veş hemîşe:

Maksûd bu olmadığı rûşen
Erbâbı bilir ne söyleyim ben

Kıl kârına ihtimâm, durma
Rûbâh-ı eşel gibi oturma

Bir kimseden olmayıp kerem-hâh
Sen digere belki ol ümîd-gâh

Çün şevhere göz diker müennes
Yer müksib-i digeri muhannes

Bunlar gibi sen değilsin âciz
Ol mertebe-i bülendi hâiz

Merdâne çalış, amel-güzîn ol
Kim der ki sana kesel-güzîn ol?

Hem sen alıp aş u câme vü rahş
Hem ol züefâya menfaat-bahş

Her uzvu sahîh olan bir insân
Neyçün ola dîde-dûz-ı ihsân?

Üstâd **Fuzûli**-i müeddeb

Şu sözleri der makâma enseb:

*“Hak sâni’ ü dehr kâr-gehtir
Bunda amel etmemek günehtir*

*Her kimse lüzûm olan mahalde
Bu kâr-geh içre bir amelde*

*Her kim bir amel kılar sa bünyâd
Mezdîni verir amelce üstâd*

*Ey kâr-geh-i cihâna dâhil
Sen hem amel ile olma gafil”*

*

Meşmûl-ı atâ-yı Hak’tır ol kes
Kim halk Hudâ’yadır atâ-res

Tut cûdun ile yed-i fakîri
Düşmüşlere eyle dest-gîri

Dâreynde bulur o kim saâdet
Halka iyilikti ana âdet

Aşk ile o cân ki zinde-dildir
Ten mürde vü câyı zîr değildir

Elbet iyidir o cân-ı rûşen
Bir âlem-i hayy-ı mürde-dilden

Çün zinde-dilin helâki yoktur
Hâk olursa da cismi bâki yoktur

Ol nef̣-resân ki fi‘l-i nâfi
Olmaz der-i Hak’ta zerre zâyî

İhsân ile âdemî olur sayd
Hayvân edilir resenle der-kayd

A‘dâya da sa‘y kıl ki cûda

Andan gelemes cefâ vücûda

Çünkü edesin cefâ vü âzâr
Dostun sana olmak istemez yâr

Ammâ ki küşâde-rûy olursan
Âzâde-i nîk-hûy olursan

Çok geçmez olur seninle a‘dâ
Hem rütbe-i hem-dem ü eviddâ

Zâhid bu sebeple pâ-be-gildir:
Şeb-zinde eder de mürde-dildir

Ve‘l-şems okur hezâr kerre
Etmez fukarâya bahş zerre

Merdân-ı mukarribân-ı Mevlâ
Îsâr ile buldular tevellâ

Et bezl-i niam kerâmet oldur
Da‘vâda kalan tehî davuldur

İhsân ile hâsıl eyle ma‘nâ
Ma‘nâya çalış nedir bu da‘vâ?

Sen himmeti sarf kıl ki hâle
Ukbâda yok i‘tibâr kâle

Hâtem ki sehâda şöhret aldı
Efvâh ü kütüpte nâmı kaldı:

Maksûd ana bu sehâdan ancak
Olmak idi şöhrete muvaffak

Olsun ammâ ki sana matlab
Evvelce rızâ vü kurbet-i Rab

Ma‘nî değil olsa ey nîgû-siyer
Matlab sana sonra zikr-i bil-hayr

İstersen arûs-ı Hakk'ı bulmak
Ya'ni urefâya mahrem olmak:

Et hizmet ile vesîle hâsıl
Eyler seni Hak merâma vâsıl

Kıl hizmeti cümle hâss ü âmma
Tâ ki düşe merd-i Hak da dâma

Sayd etme diler isen hümâyı
Bil-cümle tuyûra ver nevâyı

Dök dâneyi kumru vü hamâme
Günceşk ile kebk-i hoş-hırâme

Her murga nevâlin et güşâde
Bir gün düşe dâmına hümâ da

Etmek için elde bir güzel av
Et her yere tîr-i azmi pertâv

Halk içre mukarribân-ı bî-reng
Târîk-i mahalde la'l ile seng

Mâdâm ki oldu nev'-i ebrâr
Âmîhte-i salâh ü eşrâr

Çek sıklet-i nâ-tamâm ü câhil
Şayed bulasın veliyy-i kâmil

Bir dilber için çeker bir âşık
Bâr-ı gam-ı ta'n-ı sad münâfık

Çekti neye bahçivan şikence?
Hâr ile sataştı bunca rence

Yâ maksad o hâksâre gonca
Yâ matlab o râz için turunca

Yol bulmak için bir ehl-i kalbe
Sa'y ile hezâr kalbi celbe

Gerçi nazarında kurbet ehli:

Şûrîde-ser ü mezellet ehli

Anlar ki arâis-i Hudâ'dır
Makbûl-i harîm-i Kibriyâdır

Erdikleri bâb Hakk'a bestir
Hak anlara çünkü mültemestir

İster isen eyle sen gurûru
Hiç kârın anın değil umûru

Ol kimse ki sence nâ-kabûldur
Kâbil ki veliyy-i kâbil oldur

Dünyâda bu gün nice ezille
Ukbâda yarın olur ecille

Dünyâda bugün nice ser-firâz
Ukbâda yarın olur ser-endâz

Bâb-ı Hak olur ana güşâde:
Kim bâb-ı digerdi nâ-güşâde

Çün belli değil ki kim velîdir
Zül ehlini hoş-dil etmelidir